

Veselinović Šulc Magdolna

**ROKOKÓ ELEMÉK
VÖRÖSMARTY, RADIČEVIĆ
ÉS MÁS MAGYAR, ILLETVE
SZERB KÖLTŐ MŰVÉBEN**

A magyar romantika nagy költője már egészen fiatal korában megpróbálkozott az eklogával, amely jelentős szerepet játszott ifjúkori költészetében. Horváth Károly megállapítja Vörösmarty eklogáiról, hogy azok inkább a szentimentális pásztorkölteményekhez kapcsolódnak, mint az alkalmi lírához¹, a magyar irodalomtörténet pedig néhányukat azok közé a költői alkotások közé sorolja, amelyek a néplélek hatására, könnyed ihletettségükkel és vidám játékosságukkal éppen ellentétei az érzelgős költői stílusnak (*A szép hajadon*, *A kis leány baja*, *Hűség*).²

Mint tanult, iskolázott költő, éppen olyan jól ismerte az antik költészetet, mint a modern európai áramlatokat, s kínzó érzelmeinek és vágyainak, ki nem élt szenvedélyének oly módon enged szabad folyást, hogy korának divatját követve pásztorjelmezbe leplezi azokat (*Dámon panasza*, *A pásztorlányok*, *Myrtill és Daphné*).

Ez alkalommal megkíséreljük elemezni a húszas és harmincas években keltkezett verseinek egy csokrát, ugyanakkor elemzés alá vesszük néhány szerb költő — elsősorban Branko Radičević — hasonló témájú és hangvételő versét, az olyanokat, amelyeket a hasonló fiatalos hév és hangulat, a fiatalság és természet kiváltotta rokon érzések szültek, s a tarka tájak, berkek, ligetek, csermelyek, források, madárdal átélése váltott ki belőlük. Ezek nemcsak motívumaikban hasonlóak, hanem struktúrájukban, előadásmódjukban, szavaik egyszerűségében is. Megkíséreljük e verseket beilleszteni az európai, elsősorban a német költészet kereteibe, ezután pedig felmérni, megvolt-e a lehetősége annak, hogy a korabeli magyar költészet közvetítő szerepet játszhatott a német és a szerb költészet között, valamint hogy az akkori szerb költők a német mellett ismerhették-e a kor magyar költészetét, amely mintegy igazolásul szolgálhatott számukra, hogy keresésükben a helyes úton haladnak.

Vörösmartynak rokokó ízlést tükröző versei jobbára a húszas-harmincas években keletkeztek, Radičević itt vizsgált költeményei pedig leginkább 1843-ban és 44-ben.

Elemzésünk Vörösmarty, illetve Radičević következő verseivel foglalkozik:

Vörösmarty: *A bús vándor* (1822), *A bújdosó* (1820), *A hamis alvó* (1822), *Ártatlan leány éneke* (1823), *A hamis leányka* (1823), *A szép leány*

(1825), *Vágy* (1831), *A kérő* (1831), *Szép Ilonka* (1833), *A boldog* (1831), *A kis leány baja* (1835), *A szép hajadon* (1835), *Hűség* (1835), *A túlvilági kép* (1835) és *A jegyes sírja* (1836).³ Radičević: *Putnik na uranku* (*A hajnali vándor*), *Putnik i ptica* (*Az utas és a madár*), *Noć pa noć* (*Éj éjt követ*), *Devojka na studentu* (*Leány a kútnál*), *Vragolije* (*Pajzánkodások*) (1843), *Želja* (*Óhaj*), *Kletva* (*Átok*), *Jadna draga* (*Szánalomra méltó kedves*), *Tuga i opomena* (*Bánat és intelem*) (1844—45) és *Bezimena* (*Névtelen leány*) (1849).⁴

Mindenekelőtt az idegenbe szakadt vándort, illetve annak a szemlélődését, hangulatát bemutató verseket vesszünk szemügyre.

Radičević *Putnik na uranku* (*A hajnali vándor*) és Vörösmarty *A bús vándor* és *A bujdosó* c. versében a következő közös elemeket találjuk: a névtelen vándor nyaktörő meredélyeken bolyong, útjába szikla, völgy, hegy esik. Hangulatuk azonban eltérő: Vörösmarty vándora bús és kedvetlen, s míg ismét visszajutva a régen látott tájra, a nagyvilágról tűnődik, ahol élete végéig kénytelen vigasztalanul bolyongani, Radičević vándorától idegen ez a rezignáltság, lelke ujjong az örömtől, amikor megpillantja a sötétséget szétoszlató napsugarakat, és vidáman, derülatoan köszönti a természetet.

Ehhez hasonló keretmotívummal mindkét költőnél még néhányszor találkozunk. Az említett versekben azonos a vándor környezete és e környezet teremtette hangulat, de a vándor lelkében kialakuló kedv, a belső érzésvilág ellentétes, ami viszont a két költő temperamentumára és egyéni hajlamaira vezethető vissza.

A „Vándor” témájával találkozunk a 19. század eleji más magyar és szerb költőknél is. Bajza J. *A száműzött*, *A vándor alkonydala*, *Isten hozzád* és *Az utas* c. versekben siratja annak a nehéz sorsát, akinek el kellett hagynia a honát, s emiatt fáj és vérzik a szíve. Goethe Wanderer-éről szóló költeményét is lefordítja. Kölcsey ifja a sajkából tekint a part felé, ahonnan „utána int száz szem, száz kar, De ő csak egy pár könnyet néz” (*Vándor*).

V. Subotić a *Severni putnik k Antiki* (*Az Antik világ felé tartó északi vándor*) c. költeményében énekli meg a vándort⁵, S. Vujić pedig a *Tužba stranstvujućeg u svetu* (*Az idegenbe vándorolt keserve*)⁶ c. versben felhasználja a természet minden „kellékét”, a lombos ágat, a csillogó vizű folyót, a szelet és vihart, s a már említett költőkhöz hasonlóan ebben a környezetben dalol a vándor magányáról:

*Sve imade postojbinu
Ja jedini nemam
Zašt' da takvu sudbinu
Neba čado primam?*

I. S. (Stojanović?) *Rastanak* (*Elválás*) (LETOPIS 1834.) c. verse is hasonló témájú:

*Zelena travo, neće više moja
Noga sa tebe rosu stresati
Neće se cveća tvoje oko glave*

*Uvijati moje, nit ja tebi prosut
Gledaću više kako s' tiho sunce
Zapadu kloni . . .*

A vándor kedvelt motívuma volt az európai költészetnek ebben az időben, de korábban is. A vándort, a „Wanderer”-t, megtaláljuk a 19. század eleji német költőknél is, elsősorban Uhlandnál⁷, akinél a lírai hős, a valamivel későbbi Vujićéhez hasonlóan, elhagyja szülőföldjét és meszesi világba vándorol. Uhland költeményében nem tapasztaljuk azt a dinamikát, amit pl. Vörösmartyéban vagy Radičevićéban, akik ezt a témát életesebben ragadják meg. Uhland és más korabeli német költők e verseit statikusnak érezzük; az érzelmeket inkább csak ábrázolják, mintha távolról szemlélnének valamilyen nyugodt, békés tájképet. Jóllehet ezekben a versekben is a személyes élmény alapján jutnak kifejezésre a reflexiók, nem érezzük őket oly intenzíven, mint Vörösmarty vagy Radičević verseinek olvasása közben, akik bár vérmérsékletükhöz, környezetükhöz, a helyi adottságokhoz alkalmazkodva eltérő módon közlik érzelmeiket, mégis van bennük valami hasonló hangvétel és hangulat; verseik nem sablonosak, nem könyvszagúak, az olvasóban a valódi élmény képzetét keltik.

* * *

Vörösmarty lírájában a húszas évektől kezdve, Radičevićében pedig a negyvenes-ötvenes években, gyakran találkozunk fiatal lánnyal idillikus (pasztoral) környezetben.⁸ Verseikben jelen vannak a természet képei: a patak, a zubogó forrás, a virág, a madarak, a mezők, az erdők. Az egyik Vörösmarty-versben a fiatal lány a hús ligetnek fáinak között szunynyad, keble emelkedik, mosolyog és ajka csókra nyílik. Kedvese szívdobogva ölébe veszi és csókolja, a pajzán lányka pedig úgy tesz, mintha semmiről sem tudna. Csak a végén árulja el magát (*A hamis alvó*). Vagy: a lányka hús domb alatt alszik, odaoson a pásztor és csókot lop az ajkáról, amitől a leánynak piros lesz az arca. Később gyakran visszatér a domb fűvére „hol megindult szűzi vére”, és a következő szavakkal hívja vissza Zongort, a szőke pásztort:

*Ah, jer, adj álmat szememnek,
Adj nyugalmat bús szívemnek
Vagy vedd vissza csókotat.*

(*A hamis leányka*)

Radičević „kedves szemű leánykája” (moma milooka) a patak partján ruhát mos, és midőn megpillantja a huncut fiút, az ösvényt kéri, hozza el őt neki és elbújik a bokorba; a leány elfut, ám a fiú beéri; a hársfa alatt a „csodálatos hempelyés”-re és „ringásra” a szellő csak mosolyogni tudott (*Vragolije — Pajzánkodások*).

Vörösmartynál a leány örömmel sétál a zöld pázsiton, szemében „új tűz bájvilága ég”, lába lebeg mint a szellő, kebléből felszakad a sóhaj:

*Mint kicsin baráti,
Ártatlanka még,
De szemében új tűz
Bájvilága ég.*

*Lába, mint a szellő
Könnyűden lebeg,
Ah de keble néha
Lassan fölpiheg.*

(A szép hajadon)

A patakhang zenéje és a szellő enyhe dala kíséri, összhangba olvadva a szív legbelsőbb vágyaival:

*Hol a patakhang zene lőn,
A szellő enyhe dal,
Összhangba olvadók a szív
Legbelső vágyaival*

(A túlvilági kép)

ám tulajdonképpen nem világos neki, hogy mi is történik bensőjében (A szép hajadon, A kis leány baja).

Vörösmarty leánykája szép mint a virág, tiszta mint a patak, melyben áttetsző gyöngyök habzanak. Beszélget a virággal, a patakka (A szép leány), keble a sóhajtástól szinte megreped, csak sóvárog, mintha égne s vágyakozna a bírhatatlanért: „amint én szeretni tudnék, nincs oly férfiszív”. (A kis leány baja).

Radičević a leánykát határozatlanabban, mégis sokszor reálisabban látja. Amikor „a feketeszemű legényke” vizet kér tőle a kútnál, annyira zavarba hozza, hogy a korsó kiesik a kezéből, de nem bánna, ha a második is eltörne, csak ha a legény újra eljönne (*Devojka na studencu — Leányka a kútnál*). Radičević a leánykáról álmodozik, akinek azonban nincsenek különösebb egyéni jellemvonásai (*Doć' će danak pravi — Eljő az igazi nap*). Inkább a Kölcsey és Bajza leánykáihoz hasonlíthatjuk, akik irreális, majdnem földöntúli szférákban élnek.

Vörösmarty lírájában, eléggé ritkán ugyan, érzékiséggel átszőtt, őszinte elragadtatással is találkozunk a női báj iránt:

*„Oh hölgy, az Isten gyönyörűl
Teremte tégedet.
S szerelmed üdvösségét is
Ad a gyönyör felett.”*

(A túlvilági kép)

Szenvedélyessége is csak vágy formájában jut kifejezésre (*Jolához*).

Ezzel szemben Radičević leánykája majdnem mindig érzéki, a költő őt ebből a szemszögből nézi őt.

*Zelena je trava,
Moma na njoj spava,
Vijar vetar pirnu,
U suknju joj dirnu,
Suknjica se širi,
A nožica viri, —
Ao, nono bela,
Voda te odnela
Pa — meni donela.*

(*Kletva — Atok*)

Vörösmartynak bájjal teli versei és Radičević említett költeményei, noha bennük az érzékiség dominál, közös vonásokat tartalmaznak, amelyeket nem tapasztaltunk más költőknél. Közös náluk mindenekelőtt a tisztavízű források, az erdő és vízcsobogás idillikus (pasztorális) tájképe — ahogyan Dragiša Živković jellemezte Radičević líráját⁹. Vörösmartyról Horváth Károly feltételezi, hogy ismerhette Moschos Bion halálára írt idilljét, amely felhívás a természethez: folyamokhoz, erdőkhöz, csergetegekhez, virágokhoz és madarakhoz... Ez sokkal modernebb és líraibb hangú, mint Vergilius eklogája¹⁰. Továbbá közös a bennük fellelhető vidámság, könnyedség és pajzánosság. Mindkét költő kedveli a kicsinyítő képzőket, a beceneveket, amelyek az efajta költészetre jellemzők. Pl. Vörösmartynál: kis leányka, leányka, kis patak, kis madárka, édes álmom, szép virág, lebel (szellő értelemben); a metafórikus kifejezéseket, mint pl.: gyenge ág (leány értelemben), rózsaliget (leánykebel értelemben) stb. Radičevićnél: vodica (vizecske), slatka strela (édes nyíl), mili vetar (kedves szellő), mila pesma (édes dal), mile ptice (kedves madarak), travica (füvecske), stazica (kis ösvény) stb.

Mindezek az elemek Fragonard és más rokokó festők vásznaira emlékeztetnek, ilyesféle asszociációkat keltenek bennünk.

Próbáljuk meg most elemezni a fiatal leány alakját ennek az idillikus környezetnek a keretében úgy, ahogyan említett költőink bemutatják.

Vörösmartynál a „lányka” leginkább a gyengéd szűzi érzelmek világában él; általában minden egy sóhajjal, vagy nem is egészen világos, titkos vágygal végződik. Még akkor is, amikor a szőke pásztorfiú az alvást tettető ravasz lánykának elveszi a szűzességét, a költő megmarad a pasztorális kifejezőmód mellett, kerülve az érzékiséget (*A hamis leányka*). Másutt nemegyszer arra kéri a lánykát, hogy ne rejtse előtte „gyönge kebelét”, hagyja hogy részeg örömmel, hév csókkal adózzon, s megízlelje az édeni bájot, mert kurta az élet — mondja a költő —, a messze jövődöt aggódva ne nézze (*Vágy*), s tündérország búbájairól álmodozik (*A boldog*).

Az európai költészetben még a reneszánsz idejéből ismert efajta motívumok közül említsük meg példakép Charles Rivière du Fresny (1648—1724) kedves-pajzán kis költeményét, amely arról szól, hogy Philis, a pásztorlányka Silvander pásztornak egy csókjáért három juhot is kész adni.¹¹

Radičevićet megelőzően hasonló stílusban ír néhány ma már elfelejtett szerb költő is, jöllehet náluk még kifejezőbbek az idillikus elemek. D. Marinković pl. a csalogányról, annak fülbemászó énekéről, a patakról, a fiatal pásztorról, a hajnalról énekel, s így szólal meg pasztorális stílusban:

*Ajde opet uz frulice
Da pevamo pesmice*

(Proleće)

G. Trlajić azt tanácsolja a szűzecskének (devica-nak), ha szép kíván lenni, kövesse a természet szavát:

*Nežna budi neizlišno,
Serdce tvoje budi slišno
I radosti i bolezn
Blistajte že prostotiju
Lica, serdca čistotiju
I budite Boginji*

(Priroda — Természet)¹³

V. Subotić lelkész is szentimentális-pasztorális szellemben írja verseit (*Sonet, Dobro jutro, Himen na Svetu Trojicu — Szonett, Jóreggelt, Himen a Szentháromságnak*). A versében szereplő tündér virágszirmokból fon koszorút, s azzal ékesíti bodor haját; édeni illatú szellő lengedezi körül (*Vila — Tündér*); a *Pesma pastira (Pásztorének)* c. versében pedig felhasználja a pasztorális költészet minden jellegzetességét, amit Gessner idilljeiben is megtalálunk: furulyát, virágot, ártatlan pásztorokat, virágkoszorút, jó szívet és tiszta lelket.¹⁴

J. Subotić a fiatal lányról dalol, aki virágot szed, hogy azt fehér keblére tűzze és koszorét fonjon belőle a fejére:

*Ogledalo joj izvor je bistri,
Gde joj talasi obraze miju,
I zrak poljubce krađe joj . . .
Ruža iz ruke padne u vodu
Hitri je talas željno proguta:
Ah, badava je tražilo oko.*

A vers folytatásában előbukik a vízből a nimfa „nővére”, de a leánykéz, amely a rózsát szedte, „a hideg sírban nyugszik”, s a vers a csalogány kimúlásával, a rózsá elhervadásával végződik.¹⁵

Megemlítünk még néhány verssort J. Subotić *San (Álom)* c. verséből, azokat, amelyeket erre a stílusra jellemzőnek tartunk:¹⁶

*Kraj jezera
Lepu glavu
Endimon
Naslonio,
Devične ga
Nedirnute
Slatkim kradom
Usne ljube...
Nežna njena
Stane noga
Na bisernu
Livadicu:*

Dragiša Živković említést tesz Đ. Maletić *Momče i devojče (Legény és leány)* c. verséről, valamint J. Subotić *Pravdanje (Mentegetődzés)* és *Momče i golub (A legény és a galamb)* c. verséről, amelyek ugyanazt a motívumot dolgozzák fel, mint Radičević *Vragolije (Pajzánságok)*¹⁷ c. költeménye. Maletić versében a leány a patak partján alszik, közben odasettenkedik egy legény, a kezét csókolja, mire a lány felébred és menekül, de a legény utoléri, s lelkük csókban találkozik¹⁸; ez valóban emlékeztet bennünket Vörösmarty *A hamis leányka* című versére, amelyet már valamivel előbb lefordítottak angolra és németre, valamint egyéb, hasonló tartalmú Vörösmarty versre; ugyanezt a motívumot több ízben megtaláljuk Radičevićnél is a már említett *Vragolije (Pajzánságok)* és a *Devojka na studencu (Leányka a kútnál)* c. versekben. J. Subotić *San (Álom)* c. verse a fentebb elemzett Vörösmarty-versekkel mutat hasonlatosságot, amelyek a szende lánykákról, de leginkább *A szép hajadonról* szólnak.

Az érzelem a Vörösmarty verseiben szereplő leányok többségénél a titkos vágyódás keretében marad, s a költő szimbólumokkal fejezi ki a gondolatait. Ezt tapasztaljuk Maletić és Subotić költeményeiben is. Ezzel szemben Radičević leánykáinak az est néha „édes várakozás”, az éjszaka nappallá is válik, s a leányka a pajkos fiúval hempereg a zöld fűben (egyébként Vörösmartynál is ezt teszi a leányka a pásztorral, csak a közlés módja tartózkodóbb). Az érzékiség szabad kifejezését Radičević a 18. század végi szerb polgári költőknél is tapasztalhatta, akik a frivolitást természetesen és közvetlenül közlik. Ez megfelelt Radičević természetének is, ám amíg ő szabadjára engedi az érzéki élmények kitörő, fiatalos hangulatának egész skáláját, Vörösmarty idillikus gyengédséggel, ártatlansággal ábrázolja a leányt, naivan, néha pajkos képmutatással, ellentétben Radičevićéval, akinél a leány mindig pasztorálisan pajzán.

Vörösmarty és Radičević lírai versei lényegében személyes élményen alapulnak, gyakran pásztoröntösbe bújtatva. Dragiša Živković ezt a Radičevićnél tapasztalt jelenséget úgy tekinti, mint valamilyen reális véletlent, L. Uhlandtól vagy más német költőtől olvasot versek szimbólikája

nyomán, de nem tényleges érzelmi költői élményt.¹⁹ Hozzáfűzhetjük, hogy ez lehet más, kevésbé ismert szerb költő ihletése is, akinek verseit az akkor divatos lapokban vagy almanachokban olvashatta, pl. Maletić, Subotić vagy valaki más. Erre utal a *Kolo (Körtánc)* c. verse is, amely a SRBSKI NARODNI LIST 1839. évi számának 138. oldalán jelent meg S. P. aláírással. Egyébként a *Đački rastanak (Diákbúcsú)* költeményének vizsgálata még néhány feltevést enged meg Radičević mintaképeit illetően, amelyek sok korábbi efajta szerbhorvát műben is fellelhetők (M. Vrhovec *Plesnopisen* c. verse, Trlajić verse, stb.). Mindenesetre feltehetjük, hogy Radičević figyelemmel kísérte és olvasta az almanachokat és iolyóiratokat, és azokban sok neki tetsző verssel találkozhatott.

Am térjünk vissza témánkhoz. Vörösmarty említett költeményeinek némelyike csak a vágy kifejezése, olyan vágyé, amelyről tudja, hogy nem valósulhat meg, ő azonban képzeletében olyan intenzíven éli át, mintha az a valóságban is megtörtént volna (*Jolához*). Hivatkozunk a következő képre: szép, fiatal asszony él egyedül az elhagyott erdőben. Egyszerre csak megjelenik egy legény, „lova fékét tartva jobb kezében”, akinek látására „szegény bizonyosan elájulna, ha a legény olyan szép nem volna.” Radičević *Devojka na studencu (Leány a kútnál)* c. versében leány és az ifjú találkozása erősen emlékeztet a *Becskereki* c. költemény idézett részletére, még hangulatában is, amelyhez viszont Dragiša Živković talált hasonló „tipikus barokk-rokokó képet”: motívuma és témája tekintetében a *Tekla voda tekeli (Folyóvíz folydogál)* c. szerbhorvát népdalhoz és annak variánsaihoz hasonló, amelyben, szerinte, e motívum minden részlete megtalálható.²⁰ Vagy a következő kép: a vadász az erdő mélyén

*Űl hosszú méla lesben,
vár felajzott nyílra gyors vadat,*

de e helyett megjelenik

*„ah de nem vad, könnyű kis pillangó
s szép sugár lány, röpteként csapongó.*

*„Istenemre!” szóla felszökelve
A vadász: „ez már királyi vad.”
és legottan, minden mást feledve,
hévvel, a lány nyomdokán halad.
Ő a lányért, lány a pillangóért,
Versenyeznek tündér kedvtelésért.*

*„Megvagy!” így szól a leány örömmel,
elfogván a szállongó lepét;
„Megvagy!” így szól a vadász gyönyörrel
a leányra nyújtva jobb kezét;
s rezzent kézből kis pillangó elszáll;
A leány rab szép szem sugaránál.*

(Szép Ilonka)

Radičevićnél a pajkos ifjú, megpillantva a lányt, egyre mélyebben és mélyebben halad az erdőben, hogy a végén utolérje (*Vragolije*). Az események további folyása azonban eltérő: Vörösmartynál ez a véletlen találkozás egy ábrándos és Szép Ilonkára nézve végzetes szerelemmé fejlődik, Radičevićnél pedig fesztelenül folytatódik — a természet megőrzi majd a titkot. Emellett Vörösmarty elbeszélő költeménye gazdag lelkivilágot tár fel, Radičević verse viszont csupán egy pillanatnyi, fellobbanó szenvedély. Ehhez hasonló részletet másutt is találunk. Említsük csak Kölcssey *Zápor* c. költeményét, amelynek a befejezése rokonítható Radičević *Devojka na studencu* zárósoraival: amíg „zördül az ég s villámot lött”, a szép leány „remegve ah keblemhez ő jobban, jobban szorúl”, de amint kiderül, a leányka elhagyja a legényt, anyjához siet, s a legény kéri az eget: „Dördülj megint, s onts záport még, S hozd vissza nekem őt”. A csattanó hasonló ahhoz, ahogy Radičević leánykája a kútnál nem bánná, ha a második korszó is eltörne, csak az ifjú visszajönne.

Vörösmarty *A magány* c. költeményében a leány „a zöld part fokán” állva várja, hogy kedvese közeledjék. Álmodozva élvezik kettesben a „visszahozhatatlan órák boldogságait”. Egészen hasonló képet találunk a *Tuga i opomena (Bánat és intelem)* című Radičević vers egyik szakaszában. A történések kerete, a fiatalokban az érzések egész skáláját felébresztő természet leírása mindkét költőnél közös, azzal, hogy a természet leírása Vörösmartynál tartózkodóbb és nyugodtabb, Radičevićnél pedig dinamikus és nyugtalan.

A Vörösmarty opuszát tanulmányozó szakírók, mindenekelőtt Horváth Károly, megemlítik a költő természetszeretetét, a budai hegyekben tett sétáit. Amikor csak tehette, kiment a természetbe, élvezte a Zugliget kellemeit, oltotta szomját a Disznófő forrásnál, az évszázados bükkfák árnyékában fogyasztotta szerény elemózsiáját társaival. Horváth Károly megállapítja, hogy „A mélyen átértett természetszeretet találkozózt a bukolikus olvasmányélménnyel, és ez adhatott először erősebb lendületet a verzifikált prózaiságból való felemelkedésre, hosszabb költői lélegzetvételre”, és nem véletlen hogy a „fél Európát elöntő Gessner-kultusz is ennek a felébredt érdeklődésnek a következménye.”²¹

A természet hasonló őszinte átélését találjuk meg Radičević költészetében is, végig, különösen pedig a *Đački ristanak (Diák búcsú)* c. elegikus-ditirambikus költeményében. Köztudott, hogy mennyire szerette Radičević a Fruška gorát, a strażilovói, a szamarhegyi és más vidékeken tett sétákat; a költő hegyoldali források vizével oltotta szomját, s a Duna meg a fruškagorai patakok vizében kereste a felfrissülést. Dragiša Živković Tübingen (Umland szülőhelye) és Karlóca között talál hasonlatosságot, ahol Radičević fiatalságának legszebb napjait élte.

Az idillikusan lágy és ártatlan képek, amelyekben Vörösmarty szabadon, vonakodás nélkül éneklie meg a természet szépségeit, Radičević viszont erotikus érzékiséggel, zabolátlanul és ujjongva (noha ez utóbbi néha, enyhébb formában, Vörösmartynál is kifejezésre jut) — ezek jellemzik a két költő vitatott versesokrát. E jellemvonásokat nem találjuk meg a kisebb kortárs költőnél, akiknek tehetsége nem ért fel annyira, hogy az átélt természetet közvetlenül öntsék versbe, egyéni vonásokat

plántálva beléjük, hanem könyvszagúan, sablonosan verseltek, s nem tudtak felszabadulni mintaképek hatása alól.

* * *

Az elveszett vagy elhunyt kedves keresése a természetben — az a motívum, amely sok korabeli költőt megihletett —, felkeltette Vörösmarty és Radičević érdeklődését is, s a két költő verseinek elemzése során, a téma megközelítésében analóg vonásokat találtunk köztük.

Vörösmarty a *Csák*, Radičević pedig a *Tuga i opomena (Bánat és in-telem)* és *Lađicu veže (Kiköti a bárkát)* című venseiben igyekszik mélyebbre hatolni az élet titkaiban és feltárni saját belső énjét. Lássuk, hogyan fest ez részleteiben.

Csák, a költemény hőse, elhunyt kedvese (Zolna) utáni kínzó vágyában átöleli a tündért, aki Zolna alakját ölti magára, és „csókkal érte keblét, ékes arcát, És örült az éjnek és magánynak.”

Radičević hőse a *Lađicu veže* c. költeményben hosszú várakozás és kutatás után megtalálja kedvesét, sápadtan, „szélfodorta hajjal” (akár-csak Zolnáé), azzal a különbséggel, hogy Radičevićnél a kedves élő, valóságos lény, csak öleléskor alél el és nem ad többé életjelt magáról. Mindkét versben hasonlóképpen jut kifejezésre a misztikum, az ölelés mámore az éj leple alatt, a szenvedélyes szerelem megnyilvánulása a természetben, a hősök hasonló módon élik át a gyanakvást és a hűtlenséget.

A *Csák* vezérfonalát, a hős vágyakozását elhunyt kedvese után, aki látomásban meg is jelenik neki, megtaláljuk még nyomatékosabban kifejezve Radičević *Tuga i opomena* c. költeményében is, amelyet Živković „efajta legkimagaslóbb teljesítménynek” nevez a szerb költészetben, s amely „gyengéd és bájos, telve mély érzésekkel, költőien ihletett vágyakozással”.²² Zolna és Radičević kedvese is hallucinációként jelenik meg szerelmesének. Ez a képzelődés mintegy következménye a hős mérhetetlen bánatának, mert nem képes belenyugodni a szeretett lény elvesztésébe:

*Szép leány ül hőszin köntösében,
Nyögve és sohajtva kedveséhez;
Zolna ül ott szélfodorta hajjal.*

*„A halott is fölkelte hát porából?
Zolna, Csáki szűz szerelme, Zolna,
Hogy nyugodtál a sír éjjelében?”*

*Szólt az ifjú s átölelte a lányt;
Hőnek érzé s csókkal érte ajkát,
Csókkal érte keblét, ékes arcát,
És örült az éjnek és magánynak.*

(Csák)

Radičević hőse viszont:

*Vidi dragu kao za života
Što je ona umiljata bila
Kosa vrana sada se milota
Kao i pre po zracima vila . . .*

*Njeno oko gledaše mileno
Ne mogoh se više protiviti
Ja poletih ka njojzi hitreno
Da obuhvatim telo miło njeno.*

(*Tuga i opomena — Bánat és intelem*)

Mindkét költemény hőse, amikor elveszti kedvesét, hasonló módon esik kétségbe. Ez az érzés odáig fajul, hogy a hősök nem találják értelmét a további életnek. A befejező részben eltérően alakul a kifejtlet: Vörösmartynál a hős, a rászédetés fájó csalódásában, amiért kedvese Zolna helyett a „gúnyajkú” tündért ölelte meg és így hűtlen lett legszentebb eszményéhez, „halva dőlt” szerette sírjára, de szerelmük tovább élt, mert nevüket visszhangozzák a hegyek és a völgyek. Radičević hőse a végső rezignáltságból hirtelen szélsőséges optimizmusba csap át és az élet felé fordul. Itt jut kifejezésre a költők eltérő életszemlélete: Vörösmartynál földöntúli örök szerelemben végződik a vers, Radičević hőse viszont visszatér a valóságba, mert amikor siet megölelni kedvesét,

*„Rukom nebu ona pokaza tade
Ja se probudih, a sanak nestade.*

Lelkiismerete megnyugszik, mert a kedves a búcsúzásnál így vigasztalja:

*Živi srećno, pa ne tuži više
Anđeli me sretno udomiše.*

Vörösmarty a Csák c. balladát szerb költői modorban (szerbus manier) írta, tízszótagú verssorban, a negyedik szótag után cezúrával (sormetszettel) 1826-ban, amikor, mint a többi magyar költőt is, fellelkesítette a szerbhorvát népköltészet. Radičević a *Tuga i opomena* c. költeménye 1844—45-ben keletkezett, tizenegy szótagú jambusban, a szerbhorvát népköltészet tíz szótagú verssorával váltakozva, a negyedik szótag után cezúrával. Rámutatunk még ebben a költeményben az előadásmód gyengédségére, amihez hasonló példát Vörösmarty Csák c. balladájában találunk. Dragiša Živković Radičević költészetét elemezve azt a véleményét fejezi ki, hogy a *Tuga i opomena* és a „?” című versek egyműek, egy alapvető ihlet variánsai: a szépségideál csalóka látszata utáni vágyé („?”), illetve az elvesztett effajta eszméről való nyugtató álom utáni vágyakozásé (*Tuga i opomena*)²³.

Vörösmarty vezérgondolata és ihletője a *Csák* írásakor hasonló természetű lehetett. Nála is találunk egyfajta vigaszkeresést a végleg elveszett boldogság után, ami általában véve foglalkoztatta a kor más költőit is, csak másmilyen formában. Példaként említjük Heine 1817—1821. között írt ifjúkori verseit, melyeknek a *Junge Leiden* és *Traumbilder* címet adta. Ezekben a költőnek látomásai vannak, fiatal, halovány és szép lány alakjában, aki szerelemmel tölti el a lelkét. Egy másik gyűjteményében (*Buch der Lieder*, 5) búcsút mond a szeretett városnak, ahol megismerte szívének királynőjét (a vándor motívum + az ártatlan, vágyakozó szerelem motívuma). Csakhogy Heinenél a gondolatok és érzések továbbfejlesztésének módja sok tekintetben eltér attól, ahogyan azt Vörösmartynál és Radičevićnél láttuk.

Azonos költői területet érint Vörösmarty és Radičević azzal a motívummal, amely afféle közhelynek számít, bármely színhelyen, időben, vagy környezetben, és amelynek itt nem is tulajdonítunk jelentőséget, mint költői sablonnak. Azokat a motívumokat és elemeket említjük, amelyek mintegy visszaemlékezésnek látszanak bizonyos megtörtént élményre vagy legalábbis képzeletben átélt eseményre. Az alap vagy ösztönzés ez esetben, valamely korábban olvasott szöveg is lehet.

A *Jegyves sírja* c. versében Vörösmarty az elhunyt kedves halálát siratja. A kedves meghalt, ezért ő sem akar tovább élni. „Nem fogja senki sejteni, miért hervadtam el... de bűm a sírban élni fog idők határáig.”

A vers vezérfonala, mégpedig hasonló eszközökkel kifejezve, megtalálható Radičević *Jadna draga* (*A szánalmas kedves*) c. versében is. Mindkét esetben a fájdalom egyaránt a továbbélés céltalanságáig jut el, azzal a különbséggel, hogy Vörösmartynál elejétől végéig a keserv szinte egy lélegzetű, a fájdalom nem fokozódik, Radičevićnél viszont ki van fejtve a keservnek, a fájdalomnak az egész skálája, kezdve a természet nyugodt leírásától (*Vetrici piri, lipa miri ko i pre, — lengedez a szellő, a hársfa illatozik, mint máskor is*), egészen a szánalmas kedves jajszaváig, a természethez, a csalogányhoz fordulásáig, hogy végül is a kimondott vágyban kulminálódjék: bár csapna a villám egyenesen a szíve közepébe.

Vörösmartynál:

*Ah élni nem lehet nekem,
Ha ő már véget ért...
... Most ő a földben s rajta én
Haldokló síri jegy.*

Radičevićnél:

*Raka njega krije sad i tama
Šta ću ovde ja na svetu sama.*

Ilyen pl. Bajza József verse is. Bajza az *Egy leányka sírján* c. költeményét rezignált, megbékélt hangulatban írja, s ezzel a motívummal

találkozunk többször is, néha más (vándor) motívummal kombinálva (Kölcsey, *A kedves sírja*), avagy a fiatal özvegy bánatával, akinek kedvese a kertben egy szomorú fűz lombjai alatt alussza örök álmát (Bajza J. *Az özvegy*).

A fiatal lény (leány, ifjú) haldoklásának témája, a sárguló levelek hullása, megtalálható a kor egész európai irodalmában, s visszhangra lel Vörösmartynál, s Radičevićnél is, aki ezt a tárgyat első személyben énekli meg. Erről, valamint a prométheuszi motívumról, a sasról, amely ugyancsak jelen van mindkét költő költészetében, másutt írunk részletesebben. Most álljunk meg még egy pillanatra egy közhelynél, egy költői sablonnál, amely nem fűződik sem helyhez, sem időhöz, de minthogy egyéni átéléssel dolgozzák fel, szóljunk erről is néhány szót: ez a leányhűség kérdése.

A leányhűségről Vörösmarty és Radičević is hitetlenkedve, gúnyosan vélekedik, mert szemükben minden lány repkedő, csapodár, akinek nem kell hinni:

*Játszi barna szem,
És haj, mint az éj,
Váll, kar, mint a hó...
... Megbűvöltek, s neki szánva
Kész lennél a nagy mondásra:
„Holtomiglan, holtaiqlan”; —
Térj eszedre. Féld a szégyent,
Mondd helyébe: „holnapiglan!”*

(Vörösmarty: *Hűség*)

Radičević konkrétabb és határozottabb, mert amikor nála az ifjú felbred az elragadtatásból, kereket old ezekkel a szavakkal:

*Zbogom, zbogom, ja vas slavim
Ali neću da zaglavim*

(Bezimena — *Névtelen*)

* * *

Az elmondottak alapján felvetődik a kérdés, vajon ismerhette-e Radičević Vörösmarty Mihálynak, az akkor még élő és a magyar nyelvterületen kívül, úgyszólván egész Európában is jól ismert költő fiatalkori verseit. Tudott-e egyáltalán magyarul? Apja, Todor Radičević, a monarchia tisztviselője, olyan vidékeken élt és szolgált, ahol megtanulhatta magyarul, s fia Branko is hallhatta a nyelvet, a szülői házban is. Amikor Branko Karlócán tanult, a magyart még nem vezették be hivatalos nyelvként az iskolákban, jóllehet voltak ilyen kísérletek.²⁴ Mindenesetre Karlócán nem tanult magyar nyelvet és irodalmat. A magyart 1842—43-ban vezették be hivatalos nyelvként,²⁵ Branko Radičević ekkor Temesváron élt, ahol akkoriban az erős pánszláv áramlat mellett a ma-

gyar kultúra szelleme volt domináns. Skerlić azt állítja — ezt az adatot később más irodalomtörténészek is átvesszik —, hogy Radičević Temesvárt piarista gimnáziumba járt. Ám ez az adat nem helytálló. Mirko Živković legújabb kutatásai tanúsítják, hogy a temesvári gimnáziumba fivére Stevan járt, ezt az adatot tehát tévesen tulajdonítják Brankonak.²⁶

Branko ezidőben betegeskedett, otthon tartózkodott és lehetősége volt arra, hogy irodalmár-irodalomkedvelő, német és angol műveket fordító apjával az irodalomról beszélgessen. Azt is tudjuk róla, hogy könnyen tanult nyelveket, és tudott is egynéhányat.²⁷ Savković szerint „elég korán sajátított el néhány idegen nyelvet”. De melyek ezek? Németül tudott már gyermekkorában; talán a francia, az angol, vagy talán a magyar? És kezébe kerülhettek-e Vörösmarty versei, amelyekről ebben a munkában szó van?

Amikor Radičević verselni kezdett, Vörösmarty költeményei kötetekben, de külön-külön is megjelentek, folyóiratokban, almanachokban és más kiadványokban is napvilágot láttak, s eljutottak az akkori Magyarország minden részébe, tehát Temesvárra is. 1827-ben a FELSŐ MAGYARORSZÁGI MINERVA c. irodalmi folyóiratban megjelent Toldy cikke a „szerbus népköltészetéről”, s mellette illusztrációként első ízben Vörösmarty Csák c. balladája.²⁸ Ez a vers, amely szerb modorban íródott, a szerbhorvát népköltészet tiszszótagú verssoraival, felkelthette Radičević érdeklődését is. Hiszen költészetében a népdalokra támaszkodott, tehát érdekelhette az a magyar mű, melyet szerzője, a neves költő, a szerbhorvát népköltészet hatására írt.

Egyébként is hallhatott Vörösmartyról szerb körökben, s mint fiatal költőt érdekelhette az olyan nagynevű szerző költészete, mint amilyen Vörösmarty volt. Nincs adatunk arról, hogy vajon apja gazdag könyvtárában az angol és német irodalom eredeti alkotásai mellett, voltak-e magyar nyelvűek is, vagy akár német fordítás a magyar költészetből. De tegyük fel, hogy hallott Vörösmartyról, és volt alkalmunk olvasni a verseit eredetiben, akár valakinek a tolmácsolásában vagy német fordításban, hiszen Vörösmarty akkor már sok költőnek volt példaképe, és verseit idegen nyelveken is közölték. Itt említjük meg azokat a német fordításokat, amelyek 1840-ig jelentek meg és amelyek valamilyen módon szóba jöhetnek.

1828-ban Toldy Ferenc kiadta a HANDBUCH DER UNGARISCHEN POESIE²⁹ c. gyűjteményét, amelyben a következő Vörösmarty-versek szerepelnek: *Das schöne Mädchen* (A szép leány) Tretter fordításában, amit John Bowring fordította le angolra *Lowely maid* címen és a POETRY OF THE MAGYARS c. kötetében jelentetett meg; továbbá a *Cserhalom* és a *Salamon király* c. versek. 1840-ben Liposéban megjelenik a PANNONIA...³⁰ c. kötet, amely tartalmazza Vörösmarty *A hontalan*, *Salamon* és *Az árvízi hajós* c. költeményeit.³¹

A felsorolt fordításokból, véleményünk szerint, Radičević számára érdekes lehetett a már említett *A szép leány* és a *Cserhalom*, de nincs kizárva, hogy az eredeti verseket is olvasta.

Vörösmarty első gyűjteménye Pesten jelent meg 1833-ban³², megkap-

ta érte az Akadémia 1833. évi nagydíját, a második kötete pedig ugyan-
csak Pesten 1840-ben³³. Ebben található a munkánkban említett versek.
Ezért a kötetéért is megkapta az Akadémia nagydíját. Vörösmarty a kor
legnagyobb magyar költője. A napi sajtóban, a folyóiratokban találko-
zunk verseivel. *A hamis leányka* és *A szép leány* c. verseiről Toldy 1827-
ben azt írja, hogy közölni fogja az ÉLET ÉS LITERATÚRÁ-ban. *A szép
leány-t* németre első ízben 1827-ben fordítják, angolra 1830-ban.³⁴ Vö-
rösmarty költői dicsősége a *Szózat* megjelenésekor kulminál (1836). Ké-
sőbb *Poklič* címen Blagoje Brančić fordítja szerbre. A költemény bejár-
ja Európát, nagy sikert arat Párizsban 1848-ban, ahol mint Marseillaise
hongroise-t szavalják a Hotel de Ville előtt; fellekesíti Lamartine-t, Prá-
gában cseh hazafiak szavalják és beszélnek róla, Bécsben pedig osztrák
hazafiak terjesztik. A költeményről és fordításairól egész irodalom kelet-
kezett. Ekkor Radičević már Bécsben van.

Vajon elkerülhette-e mindennek a híre Radičevićet? És vajon való-
ban olyan kevésbé ismerte volna a magyar költészetet, ahogyan azt az
eddig hozzáférhető dokumentumok tanúsítják?

A csak töredékeiben fenmaradt elég kicsiny és szűkszavú levelezé-
sében semmilyen adatot nem találunk arra vonatkozólag, amely legalább
felbátorítana bennünket, hogy olvasott magyar verseket. Főleg apjával
levelezett, de ezek a levelek is csak részben maradtak meg. De akkori-
ban, amikor Temesváron tartózkodott, s amikor Vörösmarty korai ver-
seit olvashatta, apjával lakott, az ismert irodalombaráttal, tehát beszél-
gethetett e témáról. Az újabb irodalomtörténeti kutatások azt bizonyít-
ják, hogy a 19. század sok szerb költőjének általános tájékozottságát és
irodalmi műveltségét bizonyítékok hiányában lebecsülték. Vonatkozik ez
főleg a külföldi, köztük a magyar irodalom ismeretére is. Erre vonatko-
zóan gyakran ellenőrzés nélkül vették át egymástól az általánosított vé-
leményeket, amelyeket a szerb irodalomtörténet úttörői írtak, hiszen ők
nem is ismerhették a ma már rendelkezésünkre álló adatokat, amelyek-
ből legalább következtethetünk bizonyos tényekre. A mai irodalomtör-
ténet sok korábbi nézetet korrigál, rehabilitálja a lebecsült és elfeledett
költőket, és részletesebb elemzéseket ad azoknál, amelyek akkor kelet-
keztek, amikor az irodalomtörténeti műveket elejétől végéig egy személy
írta.

Skerlić a számára akkoriban hozzáférhető adatok alapján megállá-
pítja, hogy Radičević epikus kísérleteiben szemmel látható Byron hatása,
s hogy szerelmi lírájának mintaképe a Lied, a 19. század első felének né-
met költészetének műfaja, amit Uhlandnál és Heinenél talál, „akik köz-
vetlen hatást gyakoroltak rá”.³⁵

A későbbi, de a modern szerb irodalomtörténészek is megállapítják,
hogy Radičević jól ismeri és intímen átérzi a német költészetet, hogy
Uhland, Heine és más német meg osztrák költők verseit olvassa szívesen,
s náluk lel érdekes motívumokra, (magány, melankólia, látomások, a
kedvestől és az otthontól való elválás); a verselést illetően kedveli a
jambust, különösen a kilenc- és tizenegy szótagú verslábakat. Dragiša
Živković szerint „nagyon nagy a hasonlatosság Branko első német és
szerb nyelvű költői kísérletei és Uhland 1825-ben, kötetben megjelent

lírai versei között, melyek témái a lankás, erdős domboldalak, az elválás boros és szerelmi témái”, de azt is megállapítja, hogy „poetikus érzékével, költői fülével tüstént megérezte e motívumok és emóciók könyvszerúségét, a versek ritmikus merevségét”.³⁶

Véleményünk szerint őszinte, átélt költészetében kifejezett érzelmeihez Vörösmarty állt hozzá közel, nála is találhatott igazolást, sőt az elolvasott költői alkotások köre talán kiterjedhetett más magyar költőkre is, akiknek a költészete megfelelt ízlésének. És ha már olvasta a korabeli európai költőket, ismerte költészetüket, vajon mellőzte volna azokat, akik — hogy úgy mondjuk — a kezeügyében voltak?

Mladen Leskovac megjegyzi: „Radičević bonyolultabb, mint ahogyan elégtelen ismereteink alapján szeretnők, és több réteg van benne, mint amennyit az első, felületes pillantásra feltételezhetnék”.³⁷ A vajdasági szerb kultúra mindenekelőtt a magyar és a német kultúra felé fordult, amelyek bizonyos közvetítő szerepet tölthettek itt be, jóllehet írott bizonyítékaink erről — legalábbis az irodalmat illetően — nem nagyon vannak. A régebbi irodalomtörténészek pl. nem is feltételezték, hogy Đura Jakšić a magyar költészetből merítette példáit (elsősorban Petőfiből), amire, különösen újabban, mind több bizonyíték akad.

Amint már előbb megállapítottuk, Magyarországnak a 19. század első évtizedeiben már európai szintű, fejlett irodalma volt, s az Európában ápolt költészetnek a magyar, s néhány évtizeddel később a szerb költészetben is visszhangja támadt. Radičević költészetének eddigi tanulmányozói nem is vették fel a lehetőségét annak, hogy akár részben is ismerhette a magyar költészetet, talán Vörösmartyt vagy Petőfit, akinél minden életszerű, őszinte és közvetlen volt, s mindez közel állt Radičevićhez és sok tekintetben magával ragadhatta.

Vörösmarty jól tudott németül — jobban olvasott és írt, mint beszélt —, és fordítgatott is erről a nyelvről (Joh. Nepomuk Vogltól, aki Vukkal is barátságban volt), meg angolból is (Th. Moore, *Forget not the field*). A szerb modorban írt *Csák* c. balladáját³⁸ németre is átköltötte. Ezt az átköltést nem szánta ugyan a széles olvasóközönségnek, de bizonyítja meglepően jó német tudását és kifinomult ritmusérzékét.³⁹

A magyar irodalomtörténet kapcsolatot talál Vörösmarty és a francia irodalom között is: *A kis leány baja* c. versnek témája megvan Molière *Ecole des femmes*-ében is, de megtalálható Metastaziónál, Kotzebue-nál és a magyar népköltészetben is. Bebizonyosodott, hogy ez a vers nagyon népszerű volt Magyarországon-szerte, évtizedeken át dalolták, beiktatták a kéziratok dalfüzetekbe és gyűjteményekbe, még Túrócszentmártonban, a Slovenska Matica kéziratárában is megtalálták. Erről a versről akkoriban sokat írtak, és számos idegen nyelvre is lefordították (szerbre Blagoje Brančić, *Tuga mlade devojčice* címmel)⁴⁰. A *Hűség* című költeményben Shakespeare *Twelfth Night*-jének motívumát találjuk meg⁴¹; Tóth Dezső könnyed, játékos hangnemét népiesnek minősíti, szemben a szentimentális líra sablonjaival.⁴²

Maja Kleut Radičevićnek a szerbhorvát népköltéssel való kapcsolatairól írt tanulmányában megállapítja, hogy a verseiben jelen vannak

névtelen magyar polgárok versei, a magyarországi szerbség között keletkezett adespót dalgűjtemény és népköltészet keretéből.⁴³

Ma már nincs tárgyi bizonyítékunk arról, hogy olvasta, vagy legalább ismerte a magyar irodalmat. Több mint egy évszázad elmúltával sok körülmény a feledés homályába merült, és sok értékes bizonyíték örökre elveszett. Mažuranić is magyarul írta első verseit. Később, amikor csalódott a magyarokban, titkolta ezeket a verseket és azt állította, hogy nem is tud magyarul. Ezt a kijelentését csak idősebb korában helyesbítette.

Radičević többet olvashatott, mint amiről ma tudomásunk van. Költői élményeit kifejezve, költői világát építve, elfogadta, ami megfelelt egyéniségének és belső ösztöneinek. Bensőjében, szívében egy soha meg nem valósított nagy vágyat hordozott, a Kosovóról (Rigómezőről) szóló nemzeti eposz gondolatát. Vörösmarty az ilyen fajta elképzeléseit, vágyait meg is valósította. Radičević hallhatott, tudhatott Vörösmartynak a magyar múltból szóló eposzairól, a *Cserhalomról* és a *Zalán futásáról*, mert hiszen ezek messze földön ismertek voltak. Költői vágyait szíthatta és serkenthette Vörösmarty ifjúkori költészete is. Igaz, hogy a két irodalom kapcsolataira kedvezőtlenül hatottak bizonyos koreszmék. A pánszlávizmus akkoriban magával ragadta az Osztrák—Magyar Monarchiában élő iskolázott szerbeket. A 19. század első felének szerb publikációi, kalendáriumi, almanachjai, folyóiratai teli vannak a pánszláv gondolatokkal és eszmékkel, s csak elvétve látunk bennük magyar témájú írásokat, magyar költészetből vett fordításokat. De ezek a szórványos példák is bizonyítják, hogy a szerb írók azért jól ismerték a magyar irodalmat. Csak egy példát említsünk.

A LETOPIS 1833. évi száma (32—33 kötet, 35—37. o.) közli Isidor Nikolić Stefan Stratimirovićnak ajánlott *Perva serbska muza (Első szerb múzsa)* c. versét. Mottóként Nikolić idéz egy versszakot Bezsenyi Dániel egy verséből, ami teljesen beleillik költeményének szellemébe. Ez pedig arra enged következtetni, hogy jól ismerte a magyar költészetet, ha abból ki tudta választani azt a gondolatot, amely az adott alkalomhoz a legjobban megfelelt.

J E G Y Z E T E K

- ¹ Horváth Károly, *A klasszikából a romantikába*, Budapest 1968, 85.
- ² *A magyar irodalom története 3 (1772—1842)*, Budapest 1965, Akadémia Kiadó, 451.
- ³ Vörösmartyból vett idézetek: *Vörösmarty Mihály összes versei*, Magyar Helikon, Budapest 1961. — Bajzából vett idézetek: *Bajza József összegyűjtött munkái*, harmadik bővített kiadás, sajtó alá rendezte Badics F., Budapest 1900—1901. — Kőlcseyből vett idézetek: *Kőlcsey Ferenc összes művei*, Budapest 1960, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- ⁴ Radičevićből vett idézetek: *Branko Radičević. Rukovet*, Novi Sad — Beograd, 1963, Srpska književnost u sto knjiga, Matica srpska — Srpska književna zadruga.
- ⁵ SRBSKI NARODNI LIST 1840, 50, 90 1.
- ⁶ SRBSKI NARODNI LIST 1840, 50, 62 1.
- ⁷ *Uhländs Gedichte*, (hely és év nélkül).
- ⁸ Vörösmartynál leányka, a német költőknél Kind, Radičevićnél čedo, mama.
- ⁹ Dragiša Živković, *Evropski okvir srpske književnosti*, Beograd 1970, 162.
- ¹⁰ Horváth K. *A klasszikából...*, 84.
- ¹¹ *Antologie des Poètes Lyriques français*, Paris, Nelson Ed., év nélkül, 142.
- ¹² SRBSKI NARODNI LIST, 1840, 52—53, 58 1.
- ¹³ SRBSKI NARODNI LIST, 1843, 60, 135 1.
- ¹⁴ SRBSKI NARODNI LIST, 1836, 41, 56—70 1.

- ¹⁵ *Devojka s ružom*, SRBSKI NARODNI LIST, 1838, 44, 73 1.
¹⁶ Uo. 14—16, 1.
¹⁷ Dragiša Živković, *Predromantičke i postromantičke crte u srpskom romantizmu* klny, A KOVČEŽIĆ-ból, Beograd 1973, knj. 11, 71.
¹⁸ D. Živković, *Predromantičke...*, 71.
¹⁹ D. Živković, *Evropski okviri...*, 163.
²⁰ D. Živković, *Predromantičke...*, 81.
²¹ Horváth K., *A klasszikából...*, 64.
²² D. Živković, *Predromantičke...*, 72.
²³ D. Živković, *Evropski okviri...*, 160.
²⁴ Kosta Petrović, *Istorija Karlovačke gimnazije*, Novi Sad, 1951, 138—148 és 153—166.
²⁵ Uo.
²⁶ Szóbell közlés, a tanulmány készülöben.
²⁷ Jovan Skerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, III. kiadás, Rad, Beograd 1953, 269—270.
²⁸ FELSŐ MAGYARORSZÁGI MINERVA, 1827, áprilisi szám, 1153—1167.
²⁹ *Handbuch der ungarischen Poesie...* In Verbindung mit Julius Fenyéry, herausgegeben von Franz Toldy, I—II Band, Pest—Wien, 1828.
³⁰ *Pannonia...* Blumelese auf dem Felde der neuern magyarischen Lyrik in metrischen Übertragungen von Gustav Steinacker, Erste Abteilung, Leipzig 1840.
³¹ Vörösmarty költeményei megjelentek németül a következő gyűjteményekben is: *Herzensklänge*, Ausgewählte Dichtungen von G. Treumund (Gustav Steinacker), Leipzig 1845. — *Ungarische Volkslieder*, übersetzt und eingeleitet von M. A. Greguss, Leipzig 1846. — *Gedichte von Alexander Petöfi*. Nebst einem Anhang Lieder anderer ungarischer Dichter. Aus dem Ungarischen übertragen durch Kertbeny, Frankfurt a. M. 1849. — *Nationalgesänge der Magyaren...* I—III. Aus dem Ungarischen übertragen von Adolf Buchheim u. Oskar Falke, Kassel 1850—1851. — *Nationallieder der Magyaren*. Übersetzt von Vasfi u. Benkö, Braunschweig 1852. — *Album hundert ungarischer Dichter*. Herausgegeben durch C. M. Kertbeny, Dresden—Pest 1854. — *Magyarische Gedichte patriotisch-lyrischen Inhaltes...* durch Stefan Graf Pongrácz, Pressburg 1859. — *Gedichte von Michael Vörösmarty*. Aus dem Ungarischen in eigenen und fremden metrischen Übersetzungen herausgegeben durch K. M. Kertbeny, Pest—Leipzig 1857.
³² *Vörösmarty Mihály' Munkái*, Pesten 1833.
³³ *Vörösmarty Mihály' Újabb Munkái*, Első-negyedik kötet, Budán 1840.
³⁴ *Handbuch der Ungarischen Poesie*, Pest 1828 (Tretter fordításában *Das schöne Mädchen; John Bowring Poetry of the Magyars*, London, 1830, *Lovely maid*)
³⁵ J. Skerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, 270.
³⁶ D. Živković, *Evropski okviri...* 155 és 162.; *Predromantičke...* 63—83.
³⁷ M. Leskovac, *Antologija starije srpske poezije*, Novi Sad, 1953, előszó, IX. old.
³⁸ M. Veselinović-Andjelić, *Srpskohrvatska narodna poezija u mađarskoj književnosti XIX i XX veka*, Novi Sad, 1968, 27. 285—287.
³⁹ *Vörösmarty Mihály összes művei*, szerk. Horváth Károly és Tóth Dezső, II. Kisebb költemények, Budapest. 1960. 8—13.
⁴⁰ Vörösmarty M., *Kisebb költemények* II, 597.
⁴¹ Babits Mihály. *Az ifjú Vörösmarty*, NYUGAT 1911, IV. évf. 698.
⁴² Vörösmarty M., *Kisebb költemények* II, 597.
⁴³ Marija Kleut, *Branko Radičević i narodna književnost*, ZBORNIK ZA SLAVISTIKU 5, Novi Sad, 1973, 46.

REZIME

ROKOKO ELEMENTI U POEZIJI VEREŠMARTIJA, RADIČEVIĆA I NEKIH DRUGIH MAĐARSKIH I SRPSKIH PESNIKA

Analizirajući jednu grupu pesama Verešmartija i još nekih mađarskih pesnika ispevanih dvadesetih i tridesetih godina prošlog veka i pesme Radičevića i drugih srpskih pesnika ispevanih četrdesetih i pedesetih godina, autor ukazuje na analognosti i srodnosti među njima ne samo po motivu, nego i strukturi i načinu izlaganja i postavlja ih u okvire evropske rokoko poezije, u prvom redu bliske sa nemačkom rokoko poezijom, a zatim pokušava da sačeka stepen posredstva koje je mađarsko pesništvo moglo da ima između nemačke i srpske poezije.

Izuzimajući pesme koje mogu da predstavljaju opšte mesto, to su, pre svega, pesme o devojčetu u pastoralnom ambijentu koje, osim čednosti, meju da budu protkane i frivolnim elementima; autor zatim analizira i pesme sa motivom u prirodi traženja izgnanosti, odnosno umrle dragane (Verešmartijeva balada *Čak*, Radičevićeva *Tuga i opomena* i *Lađicu veže*, kod Nemaca u prvom redu Hajneove pesme) itd.

RESUMÉ

ROCOCO ÉLÉMENTS DANS LA POESIE DE VÖRÖSMARTY, RADIČEVIĆ ET QUELQUES AUTRES POETES HONGROIS ET SERBES

En analysant un groupe des poèmes de Vörösmarty et quelques autres poètes hongrois, chantées au cours des 20-èmes et 30-èmes années du siècle passé et les chansons de Radičević et autres poètes serbes chantées de 40-èmes et 50-èmes années, l'auteur de ce traité fait voir les analogies et les parentées qui se montrent entre eux non seulement en ce qui concerne des motifs, mais aussi la structure et le mode de l'exposition, en les plaçant dans les cadres de la poésie rococo européenne, avant tout allemande et fait la tâche d'apercevoir le degré de l'entremise que cette poésie hongroise a pu avoir entre la poésie allemande et serbe.

En exceptant les poèmes qu'on peut placer parmi ceux de lieu commun, se sont, avant tout, les poèmes qui ont pour le sujet la jeune fille dans l'ambiance pastorale et qui, sauf la chasteté, peuvent avoir encore des éléments frivoles. L'auteur fait analyse, enfin, des chansons qui ont pour le motif la recherche de l'aimée perdue ou morte, en prenant en considération les recueils de Heine *Junge Leiden* et *Traumbilder*, la balade *Csák* de Vörösmarty et *Tuga i opomena* et *Lađicu veže* de Radičević, etc.

